

KÖNYVISMERTETÉS

Zsoldos Attila: *A Druget-tartomány története, 1315–1342*. MTA BTK TTI, Bp., 2017. 302 p. (ISBN 978-963-416-063-2)

Zsoldos Attila Druget könyvének egyik legfontosabb jellemzője, hogy a címhez kapcsolódó teljes forrásanyag ismeretében és felhasználásával készült. Nem maradt belőle ki semmi, a témához tartozó oklevél. Ezzel egyszerre mind azt is mondhatjuk, hogy a könyv a modern tényfeltáró történetírás iskolapéldája. Mind témaválasztásában, mind a megvalósítás módszertanában.

A témát illetően elmondható, hogy a Druget-tartomány szókapcsolatnak mind az első, mind a második tagja már felkeltette a történetírók érdeklődését, külön-külön. Az, hogy a kettő összekapcsolható, sőt összekapcsolandó, az Engel Pál érdeme. A tartományúri hatalom természetéről régóta értekeztek, itt különösen Kristó Gyula Csák Máté tartományúri hatalmáról írt könyve volt nagy áttörés a témában 1973-ban. A Drugetekről is születtek már a 19. században tanulmányok, főleg családi viszonyaik és különösen szép pecsétjeik keltették fel az érdeklődést irántuk, legutóbb egy szerb kutató tollából monográfia is készült róluk, de olyan tartományúri hatalomról, amely ne a királyi hatalom ellenére jött volna létre, eddig nem tudott, vagy nem akart tudni a történetírás. Hogy a Drugetekkel érdemes foglalkozni, azt Engel a 80-as években írt nevezetes *Honor, vár, ispánság* cikkében (*Századok*, 1982.), valamint 1985-ös kandidátusi értekezésében vetette fel: „a Drugetek története, mint a legtöbb középkori magyar mágnásdinastiáé, még megírásra vár.” Itt csak territóriumról beszél, amikor néhány oldalon összefoglalja kivételes karrierjüket. 1323-tól 1342-ig három Druget viselte a nádori méltóságot (Fülöp, János, és Vilmos) és országrésznyi megyék tartoztak irányításuk alá. „Ehhez fogható birtokkoncentráció a tartományurak leverése óta nem keletkezett, és érthetően sokaknak szemet szúrt.” Engel jól látta a birtokkoncentráció megszüntetésének alapvetően politikai okát is, de, hogy miként működött ez a territórium, arról nem szólt. Zsoldos Attila bevallotta erre az alapra épített, amikor a témáját meghatározta. Engel szóhasználatát más helyen a tartománynál is tovább ment, egyenesen Druget-birodalomról írt, és Erdély, valamint Szlavónia mellé állította mint kormányzati formát. Zsoldos könyve arról szól, hogy miért nem lett a Druget-birodalom a középkori Magyarország harmadik nagy territorriális különkormányzati egysége. (Az esély megvolt rá, de a történelmi körülmények másként alakultak. A könyv ennek az elbukott modellkísérletnek története.

Ami a megvalósítás módszertanát illeti, úgy lehetne jellemezni, hogy, amit Engel egy-két tanulmányban néhány oldalon, kevés, de jellemző forrás bevonásával vastag ecsetvonásokkal megfestett, csak a főbb kontúrokat emelve ki a képnek, Zsoldos egy egész könyvben

részletezett. Pontos ecsetvonások, apró finomságok, leheletnyi ábrázolások vannak ezen a képen. Ugyanakkor vannak elmosódott arcok, tájak, olyan mintha egy valóságot tökéletesen mintázó barokk képtörredék egy impresszionista benyomáshalmaz egyesülne egy műalkotásban. Éppen a sok apró részlet és számos kitérő miatt nem elég egyszer elolvasni. Másodszer már tudunk figyelni a részletek megmunkálásának titkaira is.

A könyv kvintesszenciája Zsoldos Attila rendes tag székfoglaló előadása volt az akadémián, egy furcsa alcímmel: *A Druget-tartomány története (az unalmas részletek nélkül)*. Gyanítható, hogy a könyv készülése közben folytatott munkatársi-baráti beszélgetések során (bizonyára a lektorok, Csukovits Enikő, Nógrády Árpád és Weisz Boglárka jóvoltából) többször szóba került, hogy miként lehet ezeket az apró részleteket az olvasó számára is emészthető formába önteni. Nos, az „átlag” olvasó számára nem lehet – nyilván nem véletlen, hogy nem egy „népszerű történelem” sorozatban jelent meg, hanem a Történettudományi Intézet Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések sorozatában –, így kijelenthető: ez a munka a szakmának íródott. A középkoros kollégák viszont tényleg élvezettel olvassák. Nem első sorban azért, hogy mi jön ki belőle, mi lesz a végeredmény – ez nyilván benne van az utószóban, ezért folytatjuk rögtön azzal, miután az előszón túl vagyunk –, hanem az, hogy miként jut el a végeredményhez a szerző. Milyen módszertani fogásokkal facsarja ki a forrásokból azt a kevés információt, amit aztán felhasznál a pontos kontúrok megfestéséhez. Ez az igazi titka a középkortudománynak, az innovációt pedig az jelenti, hogy a rendelkezésre álló források halmazából minél pontosabb képet lehet rajzolni a múltból, az eddig is ismert okleveleket miként tudjuk úgy olvasni, hogy válaszoljon az újonnan feltett kérdéseinkre. Ez a pontosított kép segít aztán a fontos dolgok megértésében, a nagypolitikai történelmi események háttérének, okainak megértéséhez. Azon gondolkodva, hogy miért igényel különös képességet a könyv végig olvasása, s miért vonható be alig-alig a szélesebb értelmiségi nagyközönség az olvasótáborba, megint a témaválasztáshoz érkeztem vissza.

Ha a könyv műfaját akarjuk meghatározni, könnyen ráfoghathatnánk, hogy „tartománytörténet”. Ám erről rögtön eszünkbe jut, hogy ez már foglalt, hiszen Pannónia története az igazi ókori tartománytörténet, valamint Szlavónia és Erdély középkori története is hasonlóképp fogható fel. A Drugeteké egy néhány évtizedig tartó epizód csak, egy tartománykísérlet, így leírása legfeljebb tartománycsíra-történet lehetne. Az I. világháború után kialakuló német tartománytörténet már sokkal több kapcsolódási pontot jelent, hiszen ez épp azt a feladatot kapta, hogy alapvető igazgatástörténelmi problémákra adjon választ. Zsoldos könyve tehát olyan tartománytörténet, amely leginkább

intézmény-, különösen bíróságtörténeti alapokon áll, hiszen maga a tartomány is egy különös bírósági intézményen alapult. A szerzőnek a könyv különböző helyein visszatérő fő kérdése, hogy miért nem lett végül a Druget-tartományból egy Erdélyhez, Szlavóniához vagy a macsói bánshoz hasonló északkeleti különkormányzat? A választ a Druget-tartomány részletes bíróságtörténetére alapozva kapjuk meg. Ebben ragadható meg a könyv fő tétele, ami merőben új a korábbiakhoz képest: a Drugetek hatalma alá kerül – fokozatosan egyre több – megyék között az azonos megyésispán személyén túlmutató, szorosabb kapcsolatot egy, az 1310-es években felbukkanó intézmény teremtette meg, amelynek léte régóta ismert volt, valódi természete azonban nem. Az intézménynek – mely voltaképpen egy sajátos tisztség volt – állandósult neve nem alakult ki, a tisztség viselőjére forrásainkban hol a királyi felség személye helyett eljáró bíró, hol a király úr által kirendelt bíró alakban utalnak, a történészek általában királybíróként emlegetik őket. A tisztség az ispáni hatalomnál nagyobb joghatóságot jelentett, és Zsoldos érvei alapján kijelenthető, hogy nádori jogkörrel jártak el a rájuk bízott megyékben. Sikertelt az is bizonyítani, hogy a királybírói intézmény csak a Károllyal olykor együttműködő Aba Amadé és Borsa Kopasz egykori tartománya területén működött, és a királybíróként elnyert nádori jogkör volt az az erő, ami az északkeleti országrész egyes megyéit a tartományra formálódás útján elindította. A címbeili tartomány kialakulásának különlegessége az, hogy szemben a többi, korábbi tartományúri hatalommal, annak alapját nem a Drugetek, hanem maga az uralkodó vetette meg. A király és a korábbi tartományúri, Aba Amadé közötti megállapodásban foglaltak végrehajtásáról van szó, vagyis egy olyan modell áll előtünk, amely azt mutatja meg, hogy miként működhetett volna az ország, ha a tartományurak nem szállnak szembe Károllyal, hanem együttműködnek vele. A tartomány léte nem annak következménye volt, hogy a Drugetek egymást követően, közel két évtizeden át töltötték be a nádori méltóságot, tehát nem a Druget nádoroknak volt tartományuk, hanem Fülöp és Vilmos esetében a tartomány urából lettek nádorra, a tartomány kialakulása ugyanis évekkel megelőzte Fülöp nádori kinevezését. A könyv tekintélyes része a tartomány kormányzását biztosító egyes intézmények részletes vizsgálata, így a munkát elsősorban bíróságtörténeti-kormányzattörténeti műnek mondhatjuk. És ezért tart számot elsősorban a szakemberek érdeklődésére.

A Drugetekhez kapcsolódó kormányzattörténeti kutatások az utóbbi évszázadokban ritkán keltették fel a kutatók érdeklődését, mostanában azonban még két másik kutató is érintette a témát, szinte egy időben, teljesen más megközelítésből. Spekner Enikő a királyi központok és rezidenciák története kapcsán bukkant rá az óbudai bírói szék ügyére, Szócs Tibor pedig a nádori intézmény vizsgálata közben foglalkozott a nádor bírói székhelyével. Szinte egyidőben publikálták eredményeiket: Szócs 2014-ben, Spekner 2015-ben, Zsoldos 2017-ben. A történettudomány különös kegyelmi állapota, ha a különböző eredetű kutatási területek bizonyos kérdésekben találkoznak, és a különböző nézőpontú eredmények más, hasonló, vagy éppen azonos megállapításokhoz vezetnek az egymástól függetlenül dolgozó kutatók publikációiban. A téma iránt érdeklődőknek emiatt is érdemes kézbe venniük a kötetet: miben ért egyet Zsoldos és miben nem a másik két kutató eredményeivel.

A kötet kapcsán feltétlenül fel kell hívni a figyelmet Zsoldos módszertanára, mely követi a tőle eddig megszokott politika- és társadalomtörténeti metódust (kerülve minden posztmodern történetírói varázsszót és fogalmat, ami az utóbbi időben nagyon elterjedt a történeti szakirodalomban), de teljesen új formában. Erről a szerző

maga 2010-ben így fogalmazott: „A hozzám hasonló középkorászok kutatómunkája javarészt a források felkutatásából és értelmezéséből áll. Előbbi a vadászat izgalma miatt kedves – többnyire nem tudható előre, hogy a következő oklevélben pontosan mi található –, utóbbi pedig a rejtvényfejtés örömét nyújtja.” Ezen túl, a jelen munkát illetően még csiszolhatunk az elmondottakon: a megfogható módszertan mindazonáltal az archontológiai és itineráriumi adatok (1) pontosítása, (2) rendszerbe rakása és (3) az adatok együttes értelmezése. Az Engel Pál által elkezdett és intézeti programként kitűzött archontológia-projekt Árpád-kori részét maga Zsoldos készítette el (2011-ben jelent meg), tehát komoly tapasztalattal bírt a forrászegényebb korszakra vonatkozóan. Az Anjou-kori részt Engel Pál ugyan megcsinálta és kiadta, de az Anjou-kori oklevéltár Károly-kori részének majdnem befejezése után az adatok teljességének ismeretében Zsoldos a Drugetekre vonatkozóan ezt kiegészítette. Érdemes arra is figyelni, mekkora változtatásokkal egészítette ki, írta újra Engel archontológiáját.

A könyv jelentős és fontos része ezért a Függelék, amelyben 30 oldalon találjuk a pontosított adatokat: Druget Fülöp és Vilmos ismert tisztségeit, tartózkodási helyeit és az egész tartomány archontológiáját. Ezen az adattáron alapszik lényegében az egész narratív szöveg. A cél egyértelmű: legyen meg minden adatnak a helye, tudjuk értelmezni valamennyit, ne maradjon kakukkfőka. Végletesen leegyszerűsítve úgy is fogalmazhatnánk, hogy a tisztségek változása és a változás okainak kiderítése a könyv módszertana. Nevezhetjük ezt archontológiai alapú történetírásnak is. Első ránézésre az archontológiai és itineráriumi adatok Zsoldosnál rendszert kapnak, ez a könyv igazi erénye, az adatok egységes koncepció szerinti elrendezése. (Egy helyen erről így ír a könyvben: „az adatok kuszasága mindazonáltal csak látszólagos, világosan kirajzolódik...”) Hármasszoros figyelhető meg a könyvben: 1. Mi az, amit biztosan tudunk, azaz mi a tény? 2. Mi az, ami csak sejthető, kitapintható az adatok és változások mögött, többnyire a politikai döntések okai. 3. Végezetül mi az, ami ezen túl van, de megkockáztatható: ez már tiszta elméleti kombináció, többnyire a háttérben meghúzódó folyamatok rekonstrukciója, a mozgatórugók azonosítása. Jó példa erre az V., *A tartomány felszámolása* című zárófejezet. A tények a Druget Vilmos és I. Károly néhány hónapnyi különbséggel bekövetkezett halála utáni tisztségváltások 1342 őszén. Az ebből adódó következtetések már a királyi tanácsban folyó vitákról szólnak. Személy- és csoportérdekek mesteri kitapintására legyinthetünk, hogy mindez csak feltételezés, igen, de nagyon hihető és életszerű feltételezés. Csakúgy, mint a további kombinációk arról, hogy valójában a kormányzat szerkezetének átalakításáról volt szó, amit kompromisszumra való törekvés jegyében végeztek el. Jól elkülöníthető a szövegben a biztos tudás a bizonytalantól, jól megfigyelhető a hármasszoros a könyv szóhasználatban is. Az új ispánok csoportja „vegyes képet mutat”, a tisztségek elosztásakor a kompromisszumra törekvés „sejlik fel”. A Drugetek felemelkedése, tartományuk kiépítésének folyamata ezzel a módszertannal kerül elének a könyv lapjain Fülöp 1315. évi első említésétől Vilmos nádor 1342-es haláláig.

Bár a Drugetek tartományáról szól a könyv, amely a III. (fő) fejezetben kerül terítékre – címe: *A tartomány és működése*, négy fontos alfejezettel – nekem mégis az I. fejezet a kedvencem, amelyben *Tartományok és oligarchák a 13-14. század fordulóján* címmel a tartományúri hatalom kérdéseinek új eredményeivel ismerkedhetünk meg. Persze annyiban új, hogy együtt olvashatjuk ezeket mind, mert évek óta, különböző emlékkönyvekben és folyóiratok lapjain már megismerkedhettünk a főbb tételekkel. Ez a fejezet még az érdeklődő

nagyközönségnek is befogadható. Csak csemegézve belőlük: nem volt ismeretes eddig III. András és az addig ellenséges bárók kiegyezésének kérdése 1300-ban, amelyből következett az 1300-as évek első évtizedének számos problémája, továbbá nívum a tartományúr és oligarcha fogalmának megkülönböztetése. Vagy a tartományurak köré gyűlt familiárisok megszerzése a királyi hatalom számára. Itt is tetten érhető a fent említett módszertan: Tény: az oklevelekben megragadható a familiárisok dominus váltása, otthagyták az oligarchát és a király oldalára álltak, ahol komoly szerepet kaptak és fontos eredményeket értek el a további harcok során. Ezt követi a történeti következtetés és messzebbi feltételezés: Károly sikerének egyik fontos oka volt a familiárispolitikája. Tudatosan élt az átcsábítással, ezzel fosztva meg ellenfeleit legjobb embereiktől. A siker oka az lehetett, hogy a familiárisok a tartományúr-apáknak ígértek hűséget, nem a fiaiknak, és Károly elsősorban a fiúkkal került konfliktusba, akik apjuk szerepére vágytak. A fejezet a 13-14. század számos alapvető kérdését láttatja másként, mint ahogy eddig megszoktuk. A II. fejezetről nem szóltam még külön, amely bemutatja a három Druget nádor családi viszonyait, tisztségeit, hadjáratokban való közreműködését, karrierjüket, a nádorváltások mikéntjét, a nádori bíróságon történt változásokat, egyáltalán a nádori tevékenységük részleteit.

A kötet lapjain az intézménytörténeti szempont végig fegyvelmeztelen megmarad vezérlő elvként. Csak az e szempontból fontos mellékszálakra engedi a szerző a sorokat elkalandozni, például, amikor a Drugetek irányítása alá kerülő megyék helyzetét-történetét vizsgálja szigorúan intézménytörténeti szempontból. A megyetörténet bűvópatakszerűen bukkan fel a könyv lapjain, több helyen, de ez érthető, hiszen Zsoldos sok tanulmányban majdnem minden megye történetét feldolgozta már. (Talán nem volna haszontalan egy új Árpád-kori „megyemonográfia” elkészítését várni tőle Kristó Gyula könyve után.)

Mint korábban szóba került, az alapanyagot az archontológiai, bíróságtörténeti adatok tömege adja a könyvhöz. Van azonban néhány olyan kivételes forrástípus, ami nagyon ritka a magyarországi középkori okleveles anyagban, éppen ezért különös jelentőséggel bír. Ezek egyike a végrendelet, amely az élet minden területén felhasználható, forrásértéke manapság már közhelyszámba megy. Szerencsés helyzetben vagyunk a Drugetekkel, mert a Görgey család levéltárában fennmaradt Druget Vilmos 1330. évi végrendelete. Az oklevelet már Wagner Károly kiadta, majd az ő nyomán Katona István, Fejér György, tehát a szöveg nem nevezhető ismeretlennek a történeti irodalomban. A Drugetekkel foglalkozó szakirodalom alapforrásai közé tartozik, mindenki ismeri és használja, mondhatni az unalomig ismert Druget-források közé sorolhatjuk. Természetes, hogy ebben a könyvben is kitértek szerepe van. A kötetben történeti első felbukkanásakor elárulja a szerző, hogy „páratlanul értékes adatokkal szolgál Vilmos személyére és környezetére vonatkozóan, így az alábbiakban még számos alkalommal vissza-visszatérünk e forráshoz...” Valóban, a végrendelet legalább 17 alkalommal (102., 105., 115., 142., 143., 148 [2x], 157., 171., 173., 174., 175., 176., 182., 184., 185.) szerepel a lábjegyzetekben, azonban annak teljesen szétvárt információi mégis új megvilágításba kerülnek Zsoldosnál, olyan részletekre figyelt fel ugyanis, amik ebben az összefüggésben nem szerepeltek másoknál a korábbi irodalomban.

A könyv fel van szerelve minden olyan segédanyaggal, ami a tökéletes megértést segíti: a Függelékéről már szóltam, a nyolc igényesen megrajzolt színes térkép szemléletessé teszi azt a hatalmas területet, amit a Drugetek uraltak, a személynév- és földrajzinév-mutató segítségével rákereshetünk a szereplőkre és a történések helyszíneire

is, ami a fent mondottak fényében nagyon is praktikus szempont, mintegy kézikönyvként való használatát teszi lehetővé a kötetnek. Az angol nyelvű összefoglaló megérteti a magyarul nem tudó érdeklődőkkel, hogy nyelvünk ismerete nélkül nem fognak hozzájutni olyan információkhoz, melyek nélkül esélyük sincs megérteni egy Magyarországra vetődött jövevény rokonság szédületes karriertörténetét.

A belbecs mellett a külsőn sem elhanyagolható szempont. A könyv, a sorozat többi részéhez illeszkedve keménytáblás, borítóján a témához illően három képet látunk. Mindhárom szóba kerül a szövegben, viszont titokban marad a szöveg és a kép közötti kapcsolat. A képek nemcsak dekorációs célból, hanem kiegészítő információs céllal, nagyon is fontos mondanivalót hordozva kerültek a címlapra. Az átlag olvasó egy gyűrűt, egy lovagi harci jelenetet és egy várat lát a képen, a középkori főurak tipikus környezetét és tárgyát. A szakember olvasó rögtön felfedezi, hogy középen a rozgonyi csata Képes Krónika-beli jelenetéből a kép központi része látható, amelyen a király párviadalt vív az ellenséggel, zárt sisakban, nem felismerhető, csak a címereiről és a struccos sisakdíszéről, a mellette álló két figura viszont ránk néz, az egyikben talán Druget Fülöpöt sejtí a szerző, ezért került a címlapra. Bár Fülöpöt csak 1315-től említik a források, de egy 1317. évi oklevél narrációja nemcsak azt mondja el, hogy Fülöp Károssal együtt érkezett Magyarországra (1300-ban), hanem azt is, hogy fegyverforgatásban jártas volt és említ három olyan hadi eseményt, amelyben Fülöp kitüntette magát. Ezek egyike talán azonosítható Zsoldos Attila szerint a rozgonyi csatával, ha így van, innen már egy lépés, amit sugallni akar a kép publikációja: Fülöp ott volt közvetlenül Károly mellett a csatában. (Vagy egyszerűen csak egy csatajelenetről van szó és ne legyünk okosabban a költőnél: „gondolta a fene”?) A mellette balról látható arany pecsétygyűrűt az 1936. évi feltárások alkalmával a fehérvári bazilika apszisának északi végződésétől nyugatra találták, és annak bizonyítékként szokták emlegetni, hogy Fülöpöt a bazilikában temethették el. A Képes Krónika-beli ábrázolással ellentétben ez biztosan kapcsolható Fülöphöz, felirata és a címere alapján. Csak néhány szerencsés esetet ismerünk, amikor a fennmaradt gemmás gyűrű egykori használóját is pontosan ismerjük, a feliratnak köszönhetően. Nagyon ritka lelet, a székesfehérvári múzeum egyik feltve őrzött darabjáról van szó, amit illetlenség volna itt és most nem szóba hozni.¹ A harmadik kép – szerintem – Dunajec várát ábrázolja, amelyet Nedec birtokon már a harmadik Druget nádor, Vilmos, saját költségén épített föl kevéssel 1330 előtt. A Druget-kötődés tehát itt is kimutatható. A könyv titkai közé tartozik, hogy a képek leírása nem található meg a könyvben, de ez nem e mű sajátossága, hanem sajnos a sorozat jellemzője.

Rácz György

A Hunyadiak címereslevelei 1447–1489. Szerkesztette: Avar Anton Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, [Budapest] 2018. 320 p. (ISBN 978-963-631-273-2).

Az utóbbi esztendő középörténeti vonatkozású emlékei rendre kiváló alkalmat biztosítottak a Mohács előtti magyar történelem kutatói számára új eredményeket bemutató, vagy éppen a korábbiakat egységes rendszerbe foglaló tematikus kiadványok megjelentetésére. Ezek sorába illeszkedik a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára által a 2018-as Mátyás-év keretein belül kiadott, a Hunyadiak címeresleveleit bemutató kötet is. A Levéltár

¹ Elhangzott 2017. december 8-án a székesfehérvári Szent István Művelődési Házban rendezett könyvbemutatóon.

munkatársain kívül több tudományos műhely kutatójának közreműködésével készült impozáns kiadvány az armálisok 20. század elején módszeressé váló közzétételének több mint hét évtizede megszakadt, de napjainkban újra éledezni kezdő nemes hagyományát folytatja. Mivel tehát korántsem előzmények nélküli munkáról van szó, sőt a középkor heraldikai forrásait mindig is kitüntetett figyelemmel kezelte a kutatás, ezért a kötetben nem annyira az újdonságok közlésére, mint inkább az eddigi ismeretek módszeres összefoglalására, rendszerezésére helyeződött a hangsúly. A recenzens ugyanakkor felhívja a figyelmet arra is, hogy jó néhány esetben kifejezetten új címerértelmezések is születtek. Ebből a szempontból meglepő következtetéseket olvashatunk például Lednic város, a Rédei család vagy a Nagylucei armálisok szövegmagyarázatokor.

A kiadvány koncepcióját a kötet előszavában (7–8. o.) az emlékvéltári projektvezetője, Rácz György fogalmazza meg, a bemutatandó források kiválasztásának szempontjait és a közlés mikéntjét pedig a bevezetőben (9–14. o.) a szerkesztő, Avar Anton ismerteti. Itt, a publikálásra kerülő címereslevelek historiográfiai keretbe ágyazott számbavétele után (11. o.) olvashatjuk a munka pontos célját is, hogy ti. a kötet „a ma ismert, Hunyadi Jánoshoz és Mátyás-hoz köthető címereslevelek teljes korpuszát tudományos igényvel, teljeskörűen, teljes szövegük kiadásával, reprodukciók kíséretében ismertesse, valamint a szakirodalom felhasználásával, de újabb eredményeket is felmutatva kontextusba is helyezze őket.”

A címeresleveleket elsősorban diplomatikai és heraldikai forrásként kezelő két levéltárosi megközelítés után Mikó Árpád a művészettörténeti szempontjait érvényesítve veszi vizsgálat alá a kötetben publikált történeti emlékeket: „A Mátyás-kori címereslevelek helye a miniatúrafestészet történetében” c. tanulmánya (15–22. o.) átfogó képet nyújt a korszak magyar armálisainak a művészettörténeti kutatásban játszott szerepéről. Mivel azonban a dolgozatban tárgyalt kor uralkodói címeradományt rögzítő emlékeinek száma korántsem mondható bőségesnek, ráadásul időbeli eloszlásuk is véletlenszerű, Mikó az összefüggő kép, a korábbi kutatás gótikától a reneszánsz felé haladó lineáris fejlődésvonalának ábrázolása helyett részproblémák bemutatására törekszik. A régebbi művészettörténeti szakirodalom nyomán néhány armális kiemelkedő minőségű miniatúráját kapcsolja a Mátyás-kori udvari kódexfestészet ismert darabjaihoz, és ezen címeradományok illuminációinak új irányok felé mutató voltát emeli ki. Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy ez nem annyira általánosan tapasztalható, időbeli fejlődésként értékelhető törekvés, mint inkább a címernyerő, a megrendelő ízlését, minőség iránti igényét, és persze anyagi lehetőségeit tükröző jelenség.

A kötet legerjedelmesebb részét (23–283. o.) a címereslevelek közlése teszi ki: összesen 47 darab dokumentumot tanulmányozhatunk minden igényt kielégítő módon. Ezek közül négy Hunyadi János kormányzó által tett címeradomány (I–III. sz.) és armalist átíró oklevél (IV. sz.), az egyik V. László királynak Hunyadi János részére kiadott címerbővítő privilegiálisa (V. sz.), a többi pedig (VI–XLVII. sz.) I. Mátyás király címeradományozó/-újító/-bővítő kiváltságlevele, tehát a tartalom a címben szereplő „Hunyadiak címereslevelei” kifejezés valamennyi értelmezésének eleget tesz. Az egyes oklevélközlések szerkezeti felépítése főbb vonalaiban a teljes szövegű forráspublikációk bevett gyakorlatát követi. A közlés élén, páros oldalra helyezve láthatjuk az eredeti armális – vagy ha az lappang, esetleg elpusztult, akkor a formahű másolat vagy reprodukció – címerfestményét, alatta a részletes címerleírással. (Ez három, csupán másolatból ismert, és címerleírást sem tartalmazó oklevél – XVIII., XLIII. és XLVII. sz.

– esetében hiányzik.) A szemközti, páratlan oldalon a sorszám, rövid tartalmi kivonat és dátum után az oklevél fizikai leírása, fennmaradási adatai, szövegkiadása és a kapcsolódó szakirodalmi helyek teljességre törekvő felsorolása következik, majd – tipográfiaileg kissé szokatlan módon – kurzív formában magát a szövegkiadást olvashatjuk. Csatlakozó elemként az oklevél hátlapi, egykorú vagy későbbi levéltári feljegyzései is helyet kaptak. A forrásközlés zárásaként valamennyi esetben sor kerül az armális értékelésére, kontextusba helyezésére: a rendelkezésre álló forrásoktól függően hosszabb-rövidebb dolgozatok mutatják be a címeradomány elnyerésének körülményeit, magát a címerszerzőt, ismertetik részletesen a címerrajzot, és veszik heraldikai vizsgálat alá a címet. Végül az eredetiben vagy formahű másolatban fennmaradt okleveleknél az előlap teljes oldalas átnézeti képe rekeszti be a forrásközlést. Mivel azonban az egyes armálisokhoz fűzött ismertetések terjedelme eltérő, és néhány tétel páros oldalon ér véget, a címerkép és az oklevélszöveg kettősét párba állító kiadási rend miatt ilyen esetekben egy páratlan oldal mindig üresen kell, hogy maradjon. Ezekben a helyeken térkitöltőként I. Mátyás király 1464 utáni nagypecséjének címeres hátlapjának közepét láthatjuk annak körirata nélkül – bár a felhasznált mütárgyat azonosító leírás az első és hátsó borítón található oklevél- és pecsétkép esetétől eltérően a kötet címnyelvéből kimaradt. Az impozáns kiállítású könyvet napjaink gyakorlatának megfelelően rövid, idegen nyelvű összefoglaló, az oklevélszövegek elé írt magyar nyelvű tartalmi kivonatoknak, a fejrészteknek angolra fordított sorozata (284–287. o.) kíséri, majd forrás- és irodalomjegyzék (288–319. o.) zárja. A hasonló jellegű forrásközlésekben megszokott hely- és személynévmutatót azonban hiába keressük. A szerkesztői bevezető közlése szerint (12. o.), mivel „a kiadványt teljes szövegében kereshető módon a világhálón is közzétesszük, az ennél szinte elkerülhetetlenül pontatlanabb névmutató elkészítésétől eltekintettünk.” Az eljárás, bár úgy igyekszik magát beállítani, nem kimondottan felhasználóbarát, különösen hogy a mutató-pótlék szerepére hivatott on-line közzététel elérhetőségének adatait sem osztja meg olvasóival.

A közel négy tucat, 32 eredeti és 15 másolatban fennmaradt vagy csupán leírásból ismert címereslevél teljes dokumentációját közreadó reprezentatív forráskiadvány tartalmának összeállításán népes szerzőgárda dolgozott: az egyes tételeket Avar Anton, Faragó Dávid, Farkas Csaba, Gál Judit, Gyulai Éva, Kádas István, Kálmán Dániel, Körmendi Tamás, Kurecskó Mihály, Orsós Julianna, Rácz György, Sölch Miklós és Tuhári Attila készítették. Bizonyára ez is közrejátszott abban, hogy a forrásszövegeknek a szerkesztői bevezetőben rögzített átírási alapelvei (13. o.) nem minden esetben azonos módon érvényesülnek. Az Orsós Julianna (német) és Kurecskó Mihály által (latin) kidolgozott metódus szerint „a szövegeket alapvetően betűhíven, a korabeli helyesírási sajátosságokat megtartva írtuk át, kivéve, hogy a mondatkezdő szavak, a tulajdonnevek (ideértve a *Deus* és az azzal szinonim *Dominus* szavakat) és az ünnepevek kivételével mindent kisbetűvel írtunk [a gyakorlatban ugyanakkor az önálló mondat szerkezettel rendelkező *arenga* néhol kisbetűs: *a claro lumine...* (25., 67. o.), a *promulgatio* viszont nagybetűs, így állítmánya elválik az *intitulatió*ban szereplő alanytól: *Nos Mathias... Memorie commendamus* (81., 87., 95. o.); a tulajdonnevek vonatkozásában a Szent Korona *sacre... Corone* (31. o.), *Sacram... Coronam* (73. o.) és *sacre... corone* (103., 143. o.) formában is felbukkan, a királyi címben *dei gratia* (155., 191. o.), sőt *dei Gratia* (177. o.) alakot is olvashatunk; az ünnepek nagybetűzése is igen változatos: *in festo visitacionis beate Marie virginis* (95. o.), *in festo Assumptionis Beate Virginis gloriose* (42. o.), *post festum epiphaniarum/ascensionis Domini* (68. ill. 52. o.),

ante festum Beati Galli confessoris/omnium sanctorum (25. ill. 130. o.), *uff mitwuchen vor Sanct Petter und Paulus der Heiligen* (230. o.) stb. – D.G.), a központosítást a mai szokás szerint alkalmaztuk... [ha ez alatt a magyar helyesírási szabályzat értendő, akkor sok helyről hiányzik a vessző, pl. felsorolásokból: *condicionis(,) dignitatis et preeminencie* (25. o.), *privilegiis(,) graciis(,) honoribus(,) libertatibus* (264. o.), vagy értelmezős szerkezetekből: *nos(,) Mathias(,) Dei gracia rex* (passim), stb. – D.G.] A latin nyelvű szövegeknél ezeken felül a mai értelemben véve hibás egybe- és különírásokat javítottuk [de a gyakorlatban: *multoplura* (31. o.), *quasquidem* (81. o.), *sigillo in pendentis* (103. o.), *nec non* (25., 31., 45., 61. o.) stb. – D.G.], a középkori és újkori szövegeknél egyaránt nem használtuk a »j« betűt (azt pusztán az »i« betű kalligráfiai változatának tekintve) [mégis alig néhány szabálykövető kivételtől eltekintve szinte mindenütt: *Johannes* (25., 31., 55., 165., 259. o. stb.) – D.G.] ... A »t« helyett a korban rendszeresen írt »c«-t (*gracia, preeminencie* stb.) is betűhíven írtuk, noha nem mindig volt biztosan megkülönböztethető a két betű az adott kézírásban [tehát a példák alapján csupán a magánhangzó előtt álló »ti« betűkapcsolat »t«-jéről van szó, amelynek használata a kötetben, sőt a betűhív átírás következtében egy-egy címereslevél szövegén belül is (pl. II., V., IX., XVII., XXII., XVI. sz.) teljes következetlenséget mutat – D.G.].” A filológiai elvárható egységes szövegkonstrukciót a sokszerzős forráskiadás esetében csupán a kiadási elvek lefektetése nehezen tudta érvényre juttatni, annak teljes megteremtése, a részleteiben eltérő szerzői felfogások utólagos összehangolása koordinátori munkát igényelt volna, a latin nyelvű szövegeknek a németekéhez hasonló (vö. 14. o.) összeolvasását, esetleg lektorálását.

A szöveg tartalmát, értelmét nem befolyásoló ortográfiai következetlenségek azonban inkább csak a fölösleges aprólékosággal bíráló recenzens figyelmét keltik fel, a reprezentatív kiadvány értékéből nem vonnak le. A látványos képek, az egyes tételekhez kapcsolódó, tudományos igénnyel megírt ismertetők, a teljességre törekvő szakirodalmi feltárás minden szempontból kielégítik a Hunyadiak korának armálisai iránt érdeklődő közönség igényét. Bízom benne, hogy az elvégzett munka, címeresleveleink művészettörténeti és történeti szempontokat egyaránt érvényesítő új kiadása, a Hunyadiak korszakán kívül eső heraldikai emlékek vonatkozásában folytatásra talál, és címerészeti szakirodalmunk további, immár a filológiai érdeklődésre is érzékeny, összefoglaló jellegű forráskiadványokkal fog gyarapodni.

Dreska Gábor

MEGJEGYZÉSEK DRESKA GÁBOR RECENZIÓJÁHOZ

A fentiekben közölt recenzió összességében igen egyoldalú képet fest a Hunyadiak címeresleveleit közreadó kötetéről, az olvasóban azt a benyomást kelti, hogy a munkát összeszedetlenül, központi ellenőrzés híjával végeztük el, a szövegek közreadása pedig hibáktól hemzseg. Természetesen kissé elfogult vagyok a kötettel szemben, hiszen bő félévi megfeszített munkám van benne, de a kritikát néhány elemében túlzónak érzem. Egy tizenhárom szerző produktumait összefogó kötet összeállításakor magától értetődő, hogy a tartalmi lektoráláson kívül jóformán a következetlenségek kiküszöbölésével, a fejregeszták adatainak összeállításával és egységesítésével töltöttem az időt a magam tizenkét oklevélközlésének elkészítését leszámítva. A recenzens viszont mindössze egyetlen szempontból fúrt mélyebbre, ez alapján minősítve a kiadványt, ráadásul megállapításai között vitatható is akad.

Két állítása félreértésen alapul: 1. az oklevélközlések módszertanáért annak előnyeivel és hibáival együtt nem Kurecskó Mihályt és Orsós Juliannát, hanem engem terhel a felelősség, ők konzulensként voltak segítségemre; 2. Dreska Gábor megállapításával ellentétben minden egyes közölt oklevelet összeolvastam vagy a közreadóval, vagy mással.

A megállapított közlési elveket kétségtelenül nem sikerült teljes mértékben betartani és betartatni, igyekeztem ellenére sajnos nem sikerült minden hibát kiszűrni, de talán nem olyan súlyosak ezek a hiányosságok, mint ahogy az a recenzióból tűnik, mivel a nagybetűk használata és a központosítás nem olvasati, hanem szerkesztési kérdés, tehát az oklevélátírás pontosságát nem befolyásolja. Egyébként, ahol Dreska Gábor felrója, hogy az arengák és a promulgációk néhol kis-, néhol nagybetűvel kezdődnek, az nem írásmódbeli hiba, hanem a tulajdonképpen egyetlen mondatot képező oklevél-szövegek mesterségesen mondatokra való tagolásával kapcsolatos probléma és következtetlenség, ha már pontosak akarunk lenni. Az általa kiemelt „dei Gratia” alak elméletileg persze hibás lenne, de a megállapított módszertant pontosan követve azért lett így kiadva, mert „ha a szöveg csak kiadásból ismert, akkor pontosan a nyomtatásban megjelent szöveget közöljük” (Bevezető, 12. o.), márpedig a miskolci Kovács-armális esetében éppen ez a helyzet.

A Johannes név írásmódja valóban következtelen, de a hiba a Johannes névalaknál van, amely az egész kötetben csupán egyetlen oklevél-szövegben fordul elő (Hunyadi János címereslevele, 1453). Amint Tringli István is megjegyzi (Fons 7 [2000:1] 49. o.), ez a név az elmúlt időszakban általában kivételt képez az a j betű elhagyásának gyakorlata alól.

A t-c betűk írásmódjával kapcsolatos mondatot a recenzens, úgy tűnik, félreértette. A Bevezetőben az áll (amit ő is idéz), hogy a t-c betűket „betűhíven írtuk”. Tehát azért van következtelenül írva az oklevél-szövegekben, mert az eredeti oklevelekben is következtelenül szerepel, mi pedig ezt a deklarált elvnek megfelelően betűhíven írtuk át. Úgy tűnik, mintha itt egy újabb hibára akarná felhívni a figyelmet, pedig ebben az esetben csak betartottuk a módszertant.

A mutatókat jogosan hiányolja a recenzens, ezekre már nem jutott idő és energia, az online közzététel (egyelőre pontosan ismeretlen) helyét viszont érzésem szerint felesleges lett volna konkrétan megadni egy nyomtatott kiadványban, amely évtizedek múlva is létezni fog, miközben az internetes linkek ehhez képest sűrűn változnak.

A recenzens szerint „a kötetben nem annyira az újdonságok közlésére ... helyeződött a hangsúly”, és valóban, a szövegek négyötödét korábban már közölték itt-ott. Az átírások az újraolvasás következtében azonban több esetben pontosabbak, teljesebbek, a leírások figyelmesebbek (ld. pl. a Petneházy-címerbeli buzogányt, amelyet eddig senki sem említett), valamint véleményem szerint érdemi újdonságot jelent többek között a korábbi szakirodalom hibáinak, tévedéseinek javítása (pl. a Bevezetőben), eddig ismeretlen címerábrázolások közlése (a Sibrik-címer ismeretlen eredeti miniatúrájának most megtalált másolata, vagy az ismeretlen címere a 280. oldalon), új címermagyarázatok tudományos alapon való kidolgozása (Rédei, Nagylucsei, Lednic) vagy egy speciális külpolitikai folyamat következtében született négy összefüggő armális keletkezési körülményeinek részletes ismertetése (a négy svájci oklevél esetében), nem beszélve arról, hogy az oklevelek és a címerminiatúrák nagy többségének jó minőségű színes reprodukciói (melyeket hét ország tizenhárom közgyűjteményéből szedtünk össze) eddig sehol sem jelentek meg magyar szakirodalomban, kilenc oklevél szövege pedig ebben a kötetben jelent meg első ízben nyomtatásban (ld. Bevezető, 10. o.).

Avar Anton